

kapelani nisu bili nadležni samo za osoblje veleposlanstava, nego su inkognito boravili i među pučanstvom, izvan područja veleposlanstva, pomažući katolicima, što je izazivalo protureakcije luteranskih krugova, u nekim slučajevima i protjerivanja pojedinih klerika, koja nisu trajala dugo jer su se vlasti bojale istoga odgovora u Beču. Početkom 18. stoljeća situacija se smirila i nisu zabilježena onakva iskazivanja neprijateljstva domicilnoga pučanstva prema inovjercima i njihovim predstavnicima u inozemstvu kakva su se mogla primijetiti u ranijem razdoblju. Gábor Kármán u radu *Charles XII of Sweden and the Rákóczy uprising in Hungary: the long-lasting legacy of the Protestant cause* (222-247) istražio je veze ugarskih protestanata i švedskoga kralja Gustava XII. i zaključio da Rákóczy nije uspio privući veću pozornost švedskoga kralja i politike tijekom ustanka jer početkom 18. stoljeća konfesionalno pitanje nije bilo temelj oko kojega bi se stvarala politička savezništva kao stoljeće prije. Iako je postojala dugogodišnja tradicionalna suradnja ugarskih i švedskih protestanata, opća situacija tijekom Rata za španjolsko nasljeđe određivala je smjerove i francuske i švedske politike početkom 18. stoljeća i pokazala sva ograničenja politike koja se oslanjala na konfesionalnu solidarnost europskih država.

U zaključnom razmatranju (248-252) Gábor Kármán naglasio je da se na temelju radova spomenutih autora mogu primijetiti neke karakteristike ranonovovjekovne diplomacije: uočljivo je da su religija i konfesionalna pitanja od kraja 16. stoljeća bili važan čimbenik u određivanju europske politike, od sredine 17. stoljeća ideja reciprociteta osiguravala je da mogući konfesionalni sukobi neće utjecati na političke odluke, krajem toga stoljeća kao dilema nametnulo se pitanje djelovanja i rimskih papa i svjetovnih vladara kao branitelja kršćanstva, koji ne bi trebali surađivati s inovjercima niti s njima sklapati političke saveze protiv Osmanlija, a konfesionalna solidarnost ostala je početkom 18. stoljeća više čimbenik na teorijskoj

razini. Monarhije i vladari počeli su uvažavati realnost političkih situacija u kojima su djelovali te su ponekad bili prisiljeni za diplomatske predstavnike prihvatiti osobe koje zbog njihove religijske denominacije ne bi uopće podnosili u svojoj okolini, a činjenica da su krajem 17. stoljeća isusovci počeli gubiti mjesto kapelana u veleposlanstvima katoličkih država i da su ih zamjenjivali pripadnicima drugih redova prema mišljenju ovoga autora jasno je pokazala prevladavanje načela praktične politike nad onom uvjetovanom konfesionalnim načelima. Završavajući osvrt na ovo zanimljivo djelo, možemo istaknuti da su izneseni prilozi pružili nove spoznaje o odnosu diplomacije i politike tijekom ranoga novog vijeka, ali čitatelji s hrvatskoga govornog područja upućeniji u ovu problematiku mogli bi s pravom primijetiti da nijedan rad u ovoj knjizi nije posvećen dubrovačkoj diplomaciji i njezinim posebnostima tijekom gotovo tisućugodišnje povijesti Dubrovnika, što bi svakako još više doprinijelo vrijednosti ovoga zanimljivog djela.

Zlatko Kudelić

Neda Kovačić, *Tijelo kao dokaz. Medicinska vještačenja u postupcima Kaznenog suda u Dubrovniku u 18 stoljeću*, Zagreb; Dubrovnik: Zavod za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku, 2020, 238 stranica

U izdanju Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku 2020. godine objavljena je knjiga Nede Kovačić *Tijelo kao dokaz. Medicinska vještačenja u postupcima Kaznenog suda u Dubrovniku u 18. stoljeću*, koja u prvi plan stavlja sudsko-medicinsku praksu u Dubrovačkoj Republici u 18. stoljeću. Knjiga je nastala na temelju analize preko 9000 postupaka (i preko 600 medicinskih vještačenja) vođenih pred Kaznenim sudom u Dubrovniku. U istraživanju

su uključena tri desetljeća 18. stoljeća, kao i ranije objavljeni medicinski izvještaji iz 14. i 15. stoljeća, što je omogućilo kvantitativnu i kvalitativnu analizu, ali i razmatranje primjera slučajeva kojima je uspješno prikazana promjena i razvitak sudsko-medicinske prakse od kasnoga srednjeg vijeka do 18. stoljeća. Iako su i prije sudski zapisnici prepoznati kao prvorazredan izvor za istraživanje ne samo pravne nego i socijalne povijesti te povijesti svakodnevice, istraživanje koje se ovdje razmatra u prvi je plan stavilo vezu medicine i prava te ulogu medicinskih stručnjaka u istragama, a susljedno u suzbijanju kaznenih djela, odnosno nasilja, i promicanju javne sigurnosti. Vještačenje u sudskim postupcima, kao i obveza prijavljivanja ranjavanja i sumnjive smrti, bilo je dio ugovorne obveze komunalnih liječnika od 14. stoljeća, a njihove ekspertize pomagale su sucima u donošenju (pravičnih) presuda. Istraživanje je pokazalo kako su tijekom stoljeća medicinska vještačenja, slijedeći nove medicinske prakse u znanosti i obrazovanju, postajala sve stručnija i kompleksnija. U skladu s tim, uočene su i promjene koje su se odražavale i na sam sudski proces, a očitovale su se u promjenama načina pokretanja sudskih postupaka, broju medicinskih djelatnika koji su provodili vještačenja, a posebice u raspodjeli sudskih vještačenja ovisno o struci medicinskih vještaka.

Iako su medicinska vještačenja u 14. i 15. stoljeću bila malobrojna, jasno pokazuju da su se suci pri donošenju presuda oslanjali na stručno mišljenje koje su pred njih iznosili liječnici, a posebice je bila bitna liječnička prosudba o mogućnosti preživljavanja ozlijeđenoga te njegovoj budućoj radnoj sposobnosti. Malobrojnost i jednostavnost izvještaja ne omogućava čvršće zaključke o stupnju medicinskoga znanja, ali pokazuje da su liječnici podrijetlom bili iz talijanskih gradova te da su češće bili kirurzi nego liječnici fizički (*Medicinsko i pravno znanje pred dubrovačkim sudom u kasnom srednjem vijeku*, 23-45).

Poboljšanje ekonomskih i socijalnih prilika, ali i iskoraci u obrazovanju i profesionalizaciji medicinskih zanimanja, što je pratio napredak u znanosti, utjecali su, kao što je rečeno, na promjene u medicinskom vještačenju od kasnosrednjovjekovlja do i tijekom 18. stoljeća (*Medicinski vještaci*, 47-79). Povoljnije gospodarske prilike u 18. stoljeću dovele su do povećanja broja općinskih liječnika kirurga, koji iz sudskih postupaka istiskuju dotad zastupljene brijače-ranarnike. Štoviše, do kraja stoljeća oblikovao se pragmatički obrazac ponašanja kaznenih sudaca, koji su u dokaznim postupcima za kaznena djela najčešće koristili ekspertizu kirurga. Autorica zaključuje da je takav obrazac opravdan jer su se kazneni postupci u kojima se tražila stručna pomoć liječničkoga osoblja uglavnom odnosili na kaznena djela ubojstva i fizičkoga napada. Istraživanje je dalje pokazalo da su vještačenja liječnika fizika bila rijetka, a na sud su pozivani da identificiraju otrove, prisustvuju obdukcijama u gradu te ustanove nejasne uzroke smrti (obrađeno u posljednjem poglavlju, *Dokazivanje zločina trovanja*, 165-186). Kao i brijači, prema kraju 18. stoljeća u vještačenju su (u predmetima vezanim uz čedomorstva ili silovanja) sve manje sudjelovale i primalje te je njihove zadatke također preuzeo kirurg.

Prema Kovačić, broj medicinskih vještačenja u sudskim postupcima pokrenutim po službenoj dužnosti zabilježenih prema sredini 18. stoljeća ne svjedoči samo o broju i lakšoj dostupnosti samih liječnika, nego potvrđuje da su se suci sve više oslanjali na stručno liječničko mišljenje kao jedan od ključnih elemenata koji su utjecali na obustavu ili provođenje istrage te susljedno određivanje kazne (*Uloga medicinskih vještaka u kontroli nasilja u Dubrovniku u 18. stoljeću*, 81-106). Na pomake u praksi upućuje oblik i sadržaj medicinskih izvještaja, koji su u 18. stoljeću, za razliku od prethodnih razdoblja, dolazili u pisanom obliku (*Medicinski izvještaji u zapisnicima Kaznenog suda u Dubrovniku u 18. stoljeću*, 107-135). Raščlamba elemenata koje izvještaj sadržava – vrijeme i mjesto

pregleda žrtve, opis medicinskih postupaka primijenjenih pri pregledu oštećenika – upućuje na postojanje obrasca, odnosno propisane strukture zapisivanja i opisivanja ozljeda. Autorica opaža i porast broja pregleda u bolnicama od sredine stoljeća, što povezuje s dodatnim razvojem percepcije bolnice kao mjesta kvalitetne skrbi. Zaključuje i da se dolaskom u bolnicu u procesu osiguravao snažniji dokaz težine ozljede, što je moglo utjecati na presudu.

Kvantifikacija pokazuje smanjenje broja medicinskih vještačenja prema kraju promatranoga doba te, suprotno, povećanje broja kaznenih postupaka za kaznena djela protiv života i tijela (*Dinamika medicinskih vještačenja u sudskoj praksi 18. stoljeća*, 127-134). Taj nesklad autorica uklapa u širi kontekst i povezuje ga s europskim trendom smanjenja oblika i intenziteta nasilja, što je utjecalo na smanjenje udjela procesa u kojima je bilo potrebno obavljati medicinsko vještačenje. Navedeni zaključak potvrđuje i kvalitativna analiza medicinskih vještačenja rana i drugih ozljeda u slučajevima fizičkoga napada, slučajnoga ranjavanja i samoozljeđivanja (*Medicinska vještačenja rana i drugih ozljeda*, 137-163). Detaljni opisi vrste i veličine ozljede, njezina anatomska lokacija te naznaka prognoze ozbiljnosti i posljedica za zdravlje i život ozlijeđenoga, prema autorici, još jednom potvrđuju prije iznesenu tezu o smanjenju trenda intenziteta nasilja.

Uz predstavljenih sedam poglavlja, u prilogu (199-214) nalazi se transkripcija zapisnika jednoga sudskog procesa (transkribirala Neda Kovačić) te uputa iz priručnika stonske kancelarije o provođenju očevida na mjestu zločina (transkribirala Nella Lonza).

Knjiga Nede Kovačić interdisciplinarna je studija kojom je utvrdila i pokazala važnost uporabe medicinske ekspertize u dokaznom postupku na sudu. Medicinski vještaci svojim su znanjem i iskustvom utvrđivali činjenice, pomagali u rasvjetljavanju nejasnih pitanja te tako pomagali pravosuđu u slučajevima u kojima je ljudsko tijelo bilo glavni

ili jedini izvor dokaza. Uspješno kombinirajući kvantitativnu i kvalitativnu analizu te iznoseći slikovite primjere, knjiga predstavlja zanimljivo štivo široj čitalačkoj publici, a otvorena istraživačka pitanja poticaj su na daljnje istraživanje ovoga iznimno vrijedna arhivskoga gradiva.

Maja Katušić

Željko Heimer, *Zastave Rijeke. Monografija dva stoljeća borbe grada za pravo na svoju zastavu*, Rijeka: Udruga Slobodna država Rijeka, 2022, 144 stranice

Hrvatska heraldička i veksilološka znanost bogatija je za još jednu monografiju o municipalnim zastavama. U izdanju Udruge Slobodna država Rijeka prošle je godine iz tiska izašlo djelo *Zastave Rijeke. Monografija dva stoljeća borbe grada za pravo na svoju zastavu* pukovnika dr. Željka Heimera. Heimer je predsjednik Međunarodne federacije veksiloloških udruga (FIAV) i Hrvatskoga grboslovnog i zastavoslovnog društva (HGZD) te već više od 25 godina proučava grbove i zastave. Dosad je objavio šest knjiga iz područja heraldike i veksilologije (monografije o grbovima i zastavama Republike Hrvatske, Republike Izraela, grada Zagreba, vojnih postrojbi Republike Hrvatske i veksilologiji kao društvenoj znanosti) i više stotina znanstvenih, stručnih i popularnih članaka u zemlji i inozemstvu, a urednik je i polugodišnjega časopisa HGZD-a *Grb i zastava*.

U *Uvodu* (5-10) istaknuta je važnost istraživane teme. Rijeka je tijekom svoje prošlosti mijenjala razne vladare i teritorijalnu pripadnost različitim državama, od austrijske i ugarske (mađarske), francuske, talijanske, jugoslavenske pa do današnje hrvatske uprave. U svim razdobljima grad je mijenjao svoju zastavu, a gradska se zastava, makar nakratko, pronašla na popisu